

Rizayayev Baxtiyor Nazarboyevich
Buxoro davlat universiteti dotsenti,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Islomova Sarvinoz Jasur qizi
Buxoro davlat universiteti
tarix va yuridik fakulteti
II boshqich talabasi

RIM VA GERMAN ELEMENTLARI SINTEZI: ANGLIYA YER EGALIGI JAMIYATI SHAKLLANISHIGA TA'SIRI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Rim quldorlik tuzumi bilan germanlarning yemirilish bosqichida bo'lgan urug'-qabilaviy tuzumining o'zaro sintezi natijasida vujudga kelgan, yer egaligiga asoslangan yangi tuzum tashkil topishi, o'zgarishlarning Angliya jamiyatiga ta'siri, o'ziga xos xususiyatlari hamda ijtimoiy taqabalar ko'rsatib beriladi. Mamlakatimizda o'rta asrlar tarixiga bag'ishlab nashr etilgan adabiyotlar bilan bir qatorda, xorijiy tildagi boshqa manbalardan foydalangan holda muammo yoritiladi.

Kalit so'zlar: Britaniya, Angliya, britt, angl-saks, ten, kryol, erl, vitenagemot, graf, sherif, xivist, haga.

СИНТЕЗ РИМСКИХ И ГЕРМАНСКИХ ЭЛЕМЕНТОВ: ВЛИЯНИЕ АНГЛИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФЕОДАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация. В статье показано формирование новой системы, основанной на землевладении в результате взаимного синтеза римской системы рабства и загнивающего германского кланово-племенного строя, влияние этих изменений на английское общество, его особенности и социальные классы. Помимо издаваемой в нашей стране литературы, посвященной истории Средневековья, проблема освещается с использованием других источников на иностранных языках.

Ключевые слова: Британия, Англия, бритт, англосаксонский, тен, креольский, граф, витенагемот, граф, шериф, хивист, хага.

SYNTHESIS OF ROMAN AND GERMANIC ELEMENTS: INFLUENCE ON THE FORMATION OF THE ENGLISH LAND OWNERSHIP SOCIETY

Annotation. This article shows the formation of a new system based on land ownership as a result of the mutual synthesis of the Roman slavery system and the decaying Germanic clan-tribal system, the impact of the changes on the English society, its characteristics and social classes. In addition to the literature published in our country dedicated to the history of the Middle Ages, the problem is covered using other sources in foreign languages.

Keywords: Britain, England, Briton, Anglo-Saxon, Ten, Creole, Earl, Witenagemot, Earl, Sheriff, Hivist, Haga.

Kirish. Ilk o'rta asrlar xaqrlarning buyuk ko'chishlari nomi bilan tarixga muhirlangan, Yevropa xaqrlari taqdirida muhim ahamiyatga ega bo'lgan voqelik bilan boshlanadi. Ayni shu davrda qit'a aholisining yoppasiga harakatga kelishi, ko'p asr amalda bo'lgan quldorlik tuzumiga zarba beradi. Sobiq Rim imperiyasi tarkibiga kirgan hududlarda yangi varvar qirolliklari tashkil topdi. Ularning Rim jamiyati bilan assimlyasiya jarayonida quldorlik tuzumi tartiblari dars ketdi, feodal tuzum o'rnatish uchun muhim shart - sharoitlar yuzaga keldi. Keyinchalik bu turli mintaqalalarida turlicha, lekin mazmun va mohiyati yagona bo'lgan oqibat – feodal qirollikning tashkil topishi bilan yakunlandi. Bu orada Rim ta'siri nisbatan kam bo'lgan Britaniya yarim orolida voqelikning boshqa mintaqalarga nisbatan ishdati bilan kechishi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu jadallikni anglash uchun er egaligi tartibini qaror topishi, rivojlanishi va natijalariga nazar tashlashni taqazo etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya: Mazkur maqolada Angliya yer egaligi jarayoni tarixiylik metodologiyasi mezonlari asosida, xronologik tartibda tahlil etiladi. Asosan xorij (Angliya), Sobiq ittifoq, Respublikada o'rta asr Yevropasi tarixiga bag'ishlab nashr etigan adabiyotlar tashkil etadi.

Muhokama va natijalar. Rim legionerlari Britaniyani tark etgach, bu yerdagi mahalliy aholi pikt, skott, britt va keltlar o'zaro urushlarga zo'r berdi va germanlarning yut, angl, saks va frizlardan qabilalaridan yordam so'rab murojaat qildi. Bu qabilalar ilk bor Britaniyada 449-yil paydo bo'lgandi.[3, – B. 80] Ularning harakatlaridan tub erlik aholi uchun yordam emas aksincha, orolni talash maqsadida kelganliklarini anglash mumkin edi. Darhaqiqat, VIII-IX asrlarda german qabilalari tomonidan orolda 7 ta: Kentukiya (Kent) – Jutlar tomonidan asos solingan, Sasseks (Sussex) – Janubiy saksonlar qirolligi, Esseks (Essex) – Sharqiy saksonlar qirolligi, Vestseksiya (Wessex) – G'arbiy saksonlar qirolligi, Angliya sharqi (East Anglia) – Sharqiy angllar tomonidan asoslangan, Mersiya (Mercia) – Angllar tomonidan tashkil qilingan, Nortumbriya (Northumbria) – Bernitsiya va Deira birlashuvidan tashkil topgan, Angllar qirolligi kabilarga asos solindi.[6, – B. 76] Istelochilar Britaniyada mavjud Rim quldorlik tuzumi bilan, mahalliy urf-odatlariga asoslangan urug'-qabilaviy tuzum muvoffiqligiga putur etkazadi.

Sobiq ittifoq va mustaqillik yillari yurtimizda o'rta asr Yevropasi tarixiga bag'ishlab nashr etilgan adabiyotlarda german qabilalarining oroldagi bo'sh yerlarga joylashganliklari qayd etiladi. Biroq, xorij tadqiqotlarida anglosakslar istilolari davomida qo'lga kiritgan barcha yer-mulklari mahalliy aholiga qarashli bo'lgani hikoya qilinadi. Chunonchi, istilochilar 20 ta xonadongacha bo'lgan birlashma shaklida asosan, qishloqlarga joylashganlar.[1, – B. 60] Qishloq jamosi bilan germanlar istiqomat qilgan boshpanalarini odatda bir devor ajratib turardi. Ular mahalliy aholi hovlisidan yetishtirilgan mahsulotlarni, zarur asbob-uskuna va jihozlarini saqlash uchun joy sifatida foydalanish huquqiga ega bo'lganlar. Anglosakslar dehqonchilik tajribalarini o'zlari bilan keltirgan g'ildirakli plugga qo'shilgan qo'shlar yordamida, daryo vohalarida egallangan jamoa yerlarida davom ettiradilar.[2, – B. 10] Aholi soni oshib borishi bilan, avval ishlatilmagan qo'riqlar, Janubiy Angliya keng maydonlarini egallagan o'rmonlardan daraxtlarni tozalaniib, ekinzorlarga aylantirila boshladi.

“Anglosaks Mulki” tarkibiga mahalliy aholiga qarashli bo'lgan (veala deb atalgan), barcha yer-mulklari, chorvasi kirgan. [4, – B. 75] Bir necha oilalar birlashmasidan tashkil topgan jamoa katta xonadonlarda istqomat qilgan. Xonadon atrofi devor bilan o'ralgan, jamoaga uning tarkibidan yetishib chiqqan, jismonan baquvvat hamda botir oqsoqol yetakchilik qilan. U jamoa ekinzorlari, o'tloq va yaylovlari chegarasini buzganlarni jazolash, qatl qilish, qullar o'rtasida tartibni saqlash kabi bir talay vazifalarni bajargan.

Anglo-sakslar dastlab, darhaqiqat orolni bo'sh yerlariga joylashib, yer-mulkka ega bo'lishi tub yerli aholi bilan kelibchiqishi mumkin bo'lgan muammolarini oldi olgan. Ammo, keyinchalik ikki o'rtada nizo kelib chiqib, mahalliy aholi ta'qib qilingan.

O'rta asrlar haqiqatlari G'arbiy Yevropada feodal tuzum elementlari umumiylik kasb etganligidan guvohlik beradi. Misol, uchun “Sali haqiqati”- da keltirilgan dalillar, anglo-saks haqiqatlarida ham uchraydi. Franklar va anglo - sakslarda erkin jamoa a'zosi bir xil kyorllar deb yuritilgan. Ular gayda - yirik ekinzorlarga ega bo'lganlar. Britaniyaning ba'zi qirolliklarida har bir kerl oilasiga tegishli katta chek yerning miqdori 120 akr yoki 50 gektaga teng bo'lgan. [6, – B. 81]

Manbalardagi jamiyat tabaqalari xuni uchun belgilangan to'lovlar beixtiyor kishi e'tiborni tortadi. Chunonchi, kerlning velgeldi - xuni 200 shilling bo'lsa, zodagon - erlning velgeldi esa dastlab, 400 shilling, keyinchalik 600 - 1200 shillingga yetadi. Dalillar jamiyatni tabaqalarga ajralgani, bunda mulkdorlar mavqeyini yuqoriligidan ko'rsatadi. [7, – B. 60]

“Haqiqatlar” da kyorllardan tashqari yana letlar va uillar (Ilova qaralsin) ham tilga olinadi. Letlarning Britaniya mahalliy aholisidan kelib chiqqan deb taxmin qilinadi. Ular

18 o'z holatiga ko'ra frank litlarini eslatib, yarim erkin edi. Letlar ma'lum majburiyat evaziga erllarning yerida ishlab berar, vergeldi esa 80 shilling atrofida bo'lgan. [8, – B. 20] Zodagon angl-saks, erllarning qullari ham bo'lib, bu qullarning bir qismi xo'jalikda xizmat qiladigan qullar bo'lib, ular obrokchi qullar hisoblangan va dehqonchilik bilan shug'ullangan.

Ilk o'rta asrlarda Angliyada qul mehnatidan ommaviy foydalanilishi, erkin jamoachi va yarim erkin dehqonlar toifasi mavjudligi feodal tartiblarni qaror topishini mo'tadillashtirdi.

Angl-saks jamiyatida jamoa va mahalliy boshqaruv organi qishloq bo'lib, u tun deb atalgan. Tun qishloq jamoasi azolaridan tarkib topgan, yer va suvga jamoaviy egalik qilingan. Qishloq yig'ini-galimot chaqirilib, yig'in oqsoqol tomonidan boshqarilgan. [3, – B. 77] Qirolning hududlardagi rasmiy vakolatga ega vakili sherif (ikki so'zning qo'shilishida hosil bo'lgan: geref (oqsoqol) va shir (anglo sakscha graf degani) faoliyatini galimot bilan maslahatlashib amalga oshirgan. Bu kengashda mahalliy zodagonlar hal qiluvchi ta'sirga ega edi. Shu tarzda jamiyatda alohida mavqeyga ega bo'lgan, zodagon shakllandi. Imtiyozli tabaqaning yuqori organi qirol huzurida tashkil etilgan vitenagemot zodagonlar kengashi bo'ladi. [9, – B. 60] Biroq, kengash qirol vakolatlarini cheklanishiga olib keladi. Qonunlar tasdiqlash hamda oliy sud vakolatlari ayni shu kengashga tegishli edi. Hukmdorni saylash, lavozimidan mahrum etish kengash qarori bilan amalga oshirilgan. Qirol qarorlari kengash tasdig'idan o'tmasdan turib, amaliyotgan joriy etilmagan.

Anglo-sakslarda uzoq yillar yerning jamoa egaligi turlari saqlanib qoladi. Yirik oilalar yeri - gayda va folklend, deb nomlangan. Yerdan foydalangan jamoa a'zolari - kerlning unga egalik huquqi bo'lmagan. Kerlning oilasi xo'jalik yuritgan yeri - gayda soliq olish birligi edi. Hukmdor o'z drujinalari bilan mamlakat bo'ylab safarga chiqqanida ushbu soliq hisobidan yashagan.

Orollda feodal tartiblarning mo'tadil kechishi VII-VIII asrlarda yer egaligi munosabatlari yuksalmagani, dehqonlarning qaramlikka tortilmagani, hokimyatga davlat xizmatini- tenlar, cherkov xizmatini- kerllarga bajartirishga majbur etadi. [3, – B. 78] Qirollar VII asrdan ayrim hududlardan soliq yig'ish huquqini cherkovga bera boshlaydi. Natijada, kerllar o'z xo'jaligida yetishtirilgan mahsulotlarning bir qismini hukmdordan in'om yorlig'ini olgan ten yoki cherkov monastirga to'lay boshlaydi. Bundan tashqari, qirol ularga immunitet huquqini ham taqdim etadi. Kerllar qirol foydasiga harbiy xizmat o'tashlari, mudofaa inshootlari, ko'priklar qurishda, yo'llarni ta'mirlashda qatnashishlari lozim edi.

Qirolning boklend in'om etishi erkin dehqonlar yerlari hisobiga yirik yer egaligini yuksaltiradi. Boklend (anglosaks.: bocland; ingl. bookland) VII—XI asrlarda Anglo-sakson Britaniyasida yer egaligining maxsus turi bo'lib, unda muayyan hudud qirol tomonidan yerlarni davlat majburiyatlaridan ozod qilishni ta'minlaydigan maxsus yorliq asosida yirik zodagonlar yoki cherkov tashkilotlariga berilgan. [6, – B. 80] Boklend Britaniyada feodal yer egaligining tarixiy jihatdan ma'lum bo'lgan birinchi turi edi.

Yer egaligining bir turi sifatida boklend, folklendga qarshi chiqdi, unda qirol foydasiga majburiyatlar to'liq saqlanib qoldi. Boklendning yuridik maqomi qirolning yorlig'i bo'lib, u boklend egasini davlat majburiyatlaridan ozod qildi va bu hududni odatiy huquq doirasidan chiqdi. [20, – B. 5] Boklend yorlig'larining keng tarqalishi bilan, VII asr ikkinchi yarmi va IX asrda kerllar xonavayron bo'lishini tezlashtirdi.

Xulosa qilib aytganda, yirik oila mulklari ajralib, kambag'allashgan a'zolar o'zlariga homiylar - gladfordlar topishga majbur bo'ladilar. Oqibatda, kambag'allashayotgan va zulm o'tkazayotgan aholi kuchli zodagonlar, cherkov hukmiga o'tadi. Gladfordat o'z hududlari aholisi uchun mas'uliyatni, soliq va majburiyatlarni bajarishni nazorat qilish, barcha mulksizlar va uysizlarga o'zlariga homiy topishni majburiy etib qo'yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Stenton, F. M. *Anglo-Saxon England*. (Oxford University Press, 1971) - 345 p.
From 'A History of the British Nation' by AD Innes, 1912. TC & EC Jack - 280 p.
2. T. O'. Salimov Jahon tarixi (Yevropa mamlakatlari V – XV asrlarda Universitet Toshkent – 2014. - 296 b
3. Asser; *Life of King Alfred*; trans Cook, Albert, S; Ginn and Co, Boston, 1905. - 403 p.
4. Burton, Janet; *Monastic and Religious Orders in England 1000 – 1300*; Cambridge 1994. - 266 p.
5. В.Ф.емёнов. Ўрта асрлар тарихи. -Тошкент: Ўқитувчи, 1978. -С. 645.
6. Bede; *Bede's Ecclesiastical History of England*; trans Sellar A. M.; George Bell and Son, 1907. - 140 p
7. Sh. Ergashev "Jahon tarixi, yangi davr 1- qism" "O'zbekiston" Toshkent – 2013. - 514 b.
8. Vinogradoff, Sir Paul; *The Growth of the Manor*; George Allen and Unwin; London: 1920. -448 p
9. Pestell, Tim; *Landscapes of Monastic Foundation, The Establishment of Religious Houses in East Anglia c. 650 – 1200*; The Boydell Press, 2004. - 215 p.
10. Tait, James; *The Medieval English Borough*; Manchester University Press; Manchester, 1936. -180 p.
11. Goodwyn, Charles Wycliffe; *The Legend of Saint Guthlac*; John Russel Smith, London, 1848. - 150 p.
12. Lemanski, S. Jay; *The Rectitudines Singularum Personarum: Anglo-Saxon Landscapes In Transition*; A Thesis Presented to The Graduate Faculty of the University of Akron; August, 2005. - 621 p.
13. Maitland F. W.; *Domesday Book and Beyond, Three Essays in the Early History of England*; Cambridge University Press, 1907. - 128 p.
14. Martin, G and Williams, A (translators); *Domesday Book, A Complete Translation*; Penguin Classics, 2004. - 220 p.
15. Mayr-Harding, Henry; *The Coming of Christianity to Anglo-Saxon England*; B. T. Batsford, London 1972. -349 p
16. Sawyer, P.H; *Anglo-Saxon Charters: an Annotated List and Bibliography*. London, 1968. -98 p
17. Stenton, Frank; *Anglo-Saxon England*; Oxford University Press; Oxford; 1971. - 346 p
18. Stenton, Frank; *The thriving of the Anglo-Saxon Ceorl, in Preparatory to Anglo-Saxon England: Being the collected papers of F. M. Stenton*. - 185 p
19. Vinogradoff, Sir Paul; *The Growth of the Manor*; George Allen and Unwin; London: 1920. - 405 p
20. Виноградов П. Г. Исследования по социальной истории Англии в средние века. - Спб., 1887. -238 с
21. Гуревич А. Я. Мелкие вотчинники в Англии раннего средневековья / Известия АН СССР, серия истории и философии. - Т. VII. - №6. - М., 1951. - 405 с
22. Соколова М. Н. Возникновение феодального землевладения и класса феодалов в Англии в VII - X вв. - СВ. - вып. XII. - М., 1958. -289 с
23. Соколова М. Н. Поместье в Англии до нормандского завоевания. - СВ. - вып. 31 - 32. - М., 1969 - 1971. -220 с